

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM
ANSİKLOPEDİSİ

EK 1

ABAZALAR – KAFTAN

İstanbul 2016

Sahibi
Türkiye Diyanet Vakfı

Yönetim

İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

İcadiye Bağlarbaşı caddesi 40 Üsküdar 34662 İstanbul

Tel : (0 216) 474 08 50 Faks : (0 216) 474 08 74 Elektronik posta : isam@isam.org.tr

Basım, Dağıtım ve Pazarlama

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi, 1256. sokak 11, Yenimahalle 06370 Ankara

Tel : (0 312) 354 91 31 Faks : (0 312) 354 91 32 Elektronik posta : tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

© Bütün yayın hakları
Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Yazı ve fotoğraflar
kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

ISBN 978-975-389-877-5 (Takım)
978-975-389-878-2 (Ek 1. cilt)

İnceleme Kurulu

Prof.Dr. Bekir TOPALOĞLU (Başkan)
Prof.Dr. Ahmet ÖZEL (Başkan Yardımcısı)
Prof.Dr. M. Âkif AYDIN
Prof.Dr. Ali BARDAKOĞLU
Prof.Dr. Mustafa ÇAĞRICI
Prof.Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ
Prof.Dr. İsmail E. ERÜNSAL
Prof.Dr. Metin YURDAGÜR
Doç.Dr. Tuncay BAŞOĞLU
Doç.Dr. Mehmet Suat MERTOĞLU

Araştırma Uzmanları

Dr. Mustafa DEMİRAY
Dr. Rıza KURTULUŞ
Abdülkadir ŞENEL / M.A.
Muhammed Tâhir BÜYÜKKÖRÜKÇÜ
Orhan ENÇAKAR
Kasım KIRBIYIK
Abdullah Taha ORHAN
İsmail ÖZBİLGİN
Bayram PEHLİVAN
Muhammed Masum ŞENBURÇ
Okan Kadir YILMAZ

İBN NÂSİR ed-DER'Î
(ابن ناصر الدرعي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Muhammed b. Ahmed b. Nâsir
b. Ömer ed-Der'î el-Ağlânî
(ö. 1085/1674)

**Şâzeliyye tarikatının
Nâsiriyye kolunun kurucusu
Mağribli âlim ve sûfî.**

1011 Ramazanında (Şubat 1603), Mağrib-i Aksâ'da Büyük Atlas dağlarının güneyinde kalan Der'a vadisindeki Ağlân köyünde doğdu. Büyük dedeleri, hem tekke hem medrese fonksiyonunu icra etmesi için ez-Zâviyetü'n-Nâsiriyye adıyla bir öğretim müessesesi kurmuş, dedesi Ahmed b. Nâsir burada şeyhlik yapmıştır. Ebû Abdullah tahsil hayatına aile ortamında başladı, Kur'an-ı Kerim'i ezberledi, Mâlikî fıkına dair dersler aldı. Büyük dedesi Nâsir b. Ömer'e nisbetle İbn Nâsir diye meşhur oldu. İlim geleneğine sahip bu aileden başka âlimler de yetişmiştir. İbn Nâsir'in küçük kardeşi Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed İbn Nâsir ed-Der'î, yine İbn Nâsir'in oğlu ve halifesi şeyh Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Nâsir ile ahfadından Ebû Abdullah Muhammed Mekki b. Mûsâ b. Muhammed el-Kebîr İbn Nâsir, seyahatnâme yazarı sûfî âlim İbn Abdüsselâm ed-Der'î ve tarihçi Ebû'l-Abbas Ahmed en-Nâsirî es-Selâvî bunlardan bazılarıdır.

Sa'diler'in zayıfladığı, Filâliler'in iktidara yürüdüğü dönemde ortaya çıkan karışıklıklardan Nâsiriyye Zâviyesi de etkilendi. İbn Nâsir ailesiyle birlikte buradan Temgrût Zâviyesi'ne gitti (1040/1631). Temgrût'a geldiği ilk yıllarda ciddi zorluklarla karşılaşmasına rağmen öğrenme ve öğretme gayretinden vazgeçmeyip buradaki hocalardan İslâmî ilimler sahasında ders aldı. Kitaplara düşkünlüğüyle tanınan İbn Nâsir bunların büyük bir kısmını bizzat kendisi istinsah ederek çoğalttı, bazılarının kenarına şerh ve hâşiyeler yazdı. Onun gayretleriyle Temgrût Zâviyesi'nde müsteşrik çevrelerinde de şöhret bulan zengin bir kütüphane meydana geldi. İbn Nâsir, zâviyenin yönetiminde söz sahibi olmaya başlayınca bağış ve vakıf gelirlerinin bir kısmını kitap alımına tahsis ettirerek vefatından sonra da kütüphanedeki kitap sayısının artmasını sağladı. Kendisinden bir süre sonra zâviyeye şeyh olan oğlu Ahmed de babasının yolunu takip etti, Mısır ve Hicaz'dan çeşitli kitaplar getirtti. İbn Nâsir Ali b. Yûsuf ed-Der'î, Muhammed

b. Ahmed el-Masmûdî, Muhammed b. Saîd el-Miriğî el-Merrâkûşî başta olmak üzere Ebû Abdullah Muhammed b. Alâ el-Bâbilî el-Mısırî, Abdüsselâm el-Lekânî ve Abdülmu'tî el-Mâlikî gibi âlim ve şeyhlerden feyiz aldı. Mâlikî fıkının temel eserleri olan *el-Muvafta'* ve *el-Müdevvene'*yi ezberledi. Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ali el-Fâsî ile ders takirinde bulundu. Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûs'*unu ve İbn Mâlik'in *el-Elfiyye'*siyle *Teshîl'*ini de ezberlediği, hat sanatıyla da ilgilendiği nakledilir.

Şâzeliyye şeyhlerinden Abdullah b. Hüseyin et-Temgrûtî'ye intisap ederek sey-rüsülükünü tamamlayan İbn Nâsir ed-Der'î, Temgrût Zâviyesi'nde irşad faaliyetine başladı. Tarikat, ilim ve amel ilişkilerine dair yanlış görüşleri düzeltmeye, tarikat mensuplarıyla karşıtlarını uzlaştırmaya çalıştı. Şöhreti çevreye yayılınca zâviyesi-ne ilgi arttı. Küçük kardeşi Hüseyin b. Muhammed'in başında bulunduğu Ağlân'daki Nâsiriyye Zâviyesi'ni de ihya etti. Tarikata kazandırdığı nüfuz sayesinde müntesiplerinin sayısı arttı ve zamanla kendisine Şâzeliyye'nin Nâsiriyye kolu nisbet edildi. 1070 (1660) ve 1076 (1666) yıllarında iki defa hacca gitti; Mısır ve Hicaz'da bazı âlimlerle görüştü. 1085 (1674) yılı Safer (Mayıs) veya Ramazan (Aralık) ayında vefat etti. Der'a'da bulunan türbesi meşhur bir ziyaretgâhtır. Yerine küçük kardeşi Şeyh Hüseyin geçti. Onun ve yeğenleri Ebû'l-Hasan Ali ve Ebû Muhammed'in 1091'de (1680) veba salgınında peş peşe ölmeleri üzerine İbn Nâsir'in yetiştirip vefatından önce hilâfet verdiği oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed zâviyenin yönetimini devraldı. Nâsiriyye tarikatı onun döneminde Mağrib'de açılan tekke-medreselerle daha yaygın hale geldi.

İbn Nâsir fıkıh, tefsir, hadis ve Arap diline önemli bir yere sahipti. Bu ilimlerle ilgili dersler verdiği gibi Gazzâlî'nin *İhyâ'*, Kâdi İyâz'ın *eş-Şifâ'* ve Şa'rânî'nin *eş-Tabakâtü'l-kübrâ* adlı eserlerini okuturdu. Mâlikî mezhebinde fakih kabul edilen İbn Nâsir matematik ve astronomi gibi ilimlerle de ilgilenmiş ve öğrencilerinden bunlarla ilgilenmelerini istemiştir. Bu arada kardeşi Hüseyin b. Muhammed, oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, Seyyid el-Arabî el-Fiştâlî, Ebû Sâlim el-Ayyâşî, Şemseddin er-Rûdânî, Ebû Ali el-Yûsî, Mübârek b. İzzî el-Filâlî el-Anberî, Ali b. Sâlim en-Nürî es-Sefâkûsî, Mustafa b. Muhammed en-Nüveyhî el-Mısırî, Abdülmelik es-Sicilmâsî, Ahmed Tinbüktî, Mansûr et-Tûhî, Ahmed el-Beşîşî ve

Muhammed b. Ebû'l-Kâsım es-Sanhâcî gibi birçok âlim ve sûfî yetiştirmiştir (Harîrîzâde, III, vr. 179^a; İbn İyâd, s. 150; Tu'mî, s. 147). Nâsiriyye'den Abdülazîz ed-Debbâğ'a nisbet edilen Hızırıyye, Hüseyin b. Muhammed b. Ali Bû Saîdî ed-Der'î'ye nisbet edilen Der'iyye, Abdülvehhâb b. Abdüsselâm el-Affî'ye nisbet edilen Affiyye, Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'ye nisbet edilen Beyyûmiyye, Hamîd el-Meczûb'a nisbet edilen Meczûbiyye ve Ahmed b. İdrîs el-Fâsî'ye nisbet edilen İdrîsiyye (Ahmediyye) adlı alt şubeler doğmuştur.

Eserleri. İbn Nâsir'dan çeşitli nakiller yapılmış olmakla birlikte henüz hiçbir eseri yayımlanmamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: **1.** *Ğanîmetü'l-âbidi'l-münîb bi't-tevessülü's-şâlâti 'ale'n-nebiyyi'l-habîb.* *Vesîletü'l-'abdi'z-za'îf ilâ Mevlâhü'l-laîf* ile aynı eser olmalıdır. **2.** *Seyfû'n-naşr 'alâ külli bağy ve mekr.* Manzum dualardan oluşan elli sekiz beyitlik bir eserdir (Selâ, el-Hizânetü'l-ilmîyyeti's-Subeyhiyye, nr. 270/2). **3.** *Menâsikü'l-hac* (Selâ, el-Hizânetü'l-ilmîyyeti's-Subeyhiyye, nr. 293/5). **4.** *eş-Şümûsü's-şârîka fîmâ lenâ min esânidi'l-meğâribe ve'l-meşârîka* (Rabat, el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 547). **5.** *el-Ecvîbetü'n-Nâsiriyye fi ba'zî mesâ'ili'l-bâdiye.* İbn Nâsir'in taşradaki müridlerinin sorularına verdiği cevapları içeren eser talebesi Muhammed b. Ebû'l-Kâsım es-Sanhâcî'nin tuttuğu notlardan derlenmiştir (Selâ, el-Hizânetü'l-ilmîyyeti's-Subeyhiyye, nr. 105). **6.** *İthâfü'l-mu'âşır bi-resâ'ili's-şeyh İbn Nâsir.* İbn Nâsir'in dostlarına, müridlerine, çağdaşı bazı âlim ve yöneticilere gönderdiği tasavvuf, akaid, hadis, fıkıh, tarih ve siyasetle ilgili konuları içeren mektuplarından oluşmaktadır. **7.** *Rihle ile'l-meşrik.* Müellifin 1070 (1660) ve 1076 (1666) yıllarında çıktığı hac yolculuklarına dair seyahatnâme-günlük türü bir eserdir. Kendisinden yaklaşık 120 yıl sonra aynı yoldan yine iki defa hacca giden (1782 ve 1797), *er-Rihletü'l-Hicâziyye'nin* yazarı torun İbn Abdüsselâm ed-Der'î bu eserden alıntılar yaparak bazı karşılaştırmalar yapmıştır (Rabat, el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 5658). **8.** *Fetâvâ fi'l-fıkıh.* İbn Nâsir'in Mâlikî fıkına göre verdiği fetvaları içerir. Bunların büyük bir kısmını İbn Abdüsselâm ed-Der'î *en-Nevâzil* adlı fetva kitabında nakletmiştir (Rabat, el-Hizânetü'l-âmmе, Celâvî, nr. 1054). Diğer eserleri de şunlardır: *Şerhu Ferâ'izi Halîli'l-Mâlikî, Hevâmîsi 'alâ Şaḥîhi'l-Buḥârî ve Müslim, İştlâḥât fi'l-'Arabiyye, Kitâb fi-Huḥbe, Şerḥ*

li-ümmiyeti'l-ef'âl, Kitâb fi't-ıub, el-Mümti' şerhu'l-Muḫni' fi 'ilmi'l-felek. Müridi Ebû Ali el-Yûsî *el-Ḳaşidetü'd-dâliyye* adlı şiirinde İbn Nâsir'ı methetmiş ve ardından bunu *Neylü'l-emânî fi şerhi't-tehânî* adıyla şerhetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayyâşî, *İthâfû'l-aḥillâ' bi-icâzâti'l-meşâyihi'l-ecillâ'* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1999, s. 43; Ebû Abdullah Muhammed Mekki b. Müsâ en-Nâsirî, *ed-Dürrü'l-muraşş'a fi aḥbâri a'yâni der'a*, Rabat, el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 265K; a.m.f., *Fethu'l-Melikî'n-Nâsir fi icâzâti merviyâti Benî Nâsir*, Rabat, el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 3443; Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, *İltikâtü'd-dürer* (nşr. Hâşim el-Alevî el-Kâsımî), Beyrut 1981, I, 196; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 179^a-180^a; Muhammed Zâfir, *el-Envârü'l-ḳudsîyye fi tenzihi ṭuruḳi'l-ḳaumi'l-aliyye*, İstanbul 1302, s. 146, 159-160; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-evliyâ'dan Pir-i Tarikat Ebû'l-Hasan Ali eş-Şâzeli ve Sâdeddin Cebâvî*, İstanbul 1318, s. 31-35; M. Ahmed Dernîka, *eṭ-Ṭarîkatü's-Şâzeliyye ve a'lâmühâ*, Beyrut 1410/1990, s. 97, 99; Âmir en-Neccâr, *eṭ-Ṭuruḳu's-şûfiyye fi Mişr*, Kahire 1992, s. 146-147; Ahmed b. Muhammed b. İyâd eş-Şâfî, *el-Mefâhirü'l-aliyye fi'l-me'âşiri's-Şâzeliyye*, Kahire 1413/1993, s. 149-150; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Endülü's (Girnata) Benî Ahmer Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri*, İstanbul 1995, s. 420-421, 493; Muhyiddin et-Tu'mî, *Ṭabaḳâtü's-Şâzeliyyeti'l-kübrâ*, Beyrut 1416/1996, s. 147, 201; Mustafa Salim Güven, *Ebu'l-Hasan Şâzeli ve Şâzeliyye* (doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; E. Lévi-Provençal, "Selâvî", *IA*, X, 351; Muhammed İsâ Sâlihiyye, "ed-Der'î Ebû 'Abdullah Muḫammed b. Muḫammed", *Mv.AU*, IX, 165-172; Tuncay Başoğlu, "Yûsî", *DA*, XLIII, 615, 616.

MUSTAFA SALİM GÜVEN

İBN SA'DÎ

(bk. SA'DÎ, Abdurrahman b. Nâsir).

İBN SENED el-BASRÎ

(ابن سنند البصري)

Ebû'n-Nûr Bedrüddîn Osmani
b. Sened b. Muhammed
b. Ahmed b. Râşid el-Vâilî
en-Necdî el-Basrî
(ö. 1242/1827)

Âlim, edip,
şair ve tarihçi.

1180 (1766) yılında Küveyt'in Feylekâ adasındaki Deşt köyünde doğdu. Ailesi aslen Necidli olup Benî Vâil kabilesinin Anze koluna mensuptur. İsim zinciri kendi eserlerinde ve biyografi kaynaklarının çoğunda Osman b. Sened şeklinde kaydedilir. Abdullah Âlû Bessâm bunu Osman b. Muhammed b. Ahmed b. Râşid b. Sened olarak verirken (*‘Ulemâ’ü Necd*, V, 143)

Adnan b. Sâlim b. Muhammed er-Rûmî aynı aileden çağdaş bazı âlimlerin kayıtlarına dayanarak başlıкта yer alan şekilde zikretmektedir (*‘Ulemâ’ü'l-Küveyt*, s. 20, 525). Osman b. Sened ilk öğreniminin ardından ailesiyle birlikte Ahsâ şehrine göç etti. Ahsâ'da Abdullah b. Muhammed el-Beytüşî ve Mübârek b. Ali b. Hamed'den ders aldı. 1204'te (1789) Basra'ya giderek Câmîu'l-Kevvâz'da, Mahmûdiyye ve Halîfiyye medreselerinde dil, din ve fen ilimlerini tahsil etti. Buradaki hocaları arasında Muhammed b. Ali b. Sellûm, Muhammed b. Abdullah b. Fîrûz et-Temîmî, İbrâhim b. Nâsir b. Cedîd ve Abdullah b. Şârih sayılır. 1214 (1799) yılından itibaren Bağdat'a gidip gelmeye başlayan İbn Sened orada Mercâniyye ve Süleymâniyye medreselerine devam etti. Basra'daki hocası Ali b. Muhammed Saîd es-Süveydî'den başka Müsâ b. Sümeyke el-Bağdâdî, Muhammed Es'ad el-Hayderî, Hille müftüsü Muhammed Emîn, Bağdat kadısı Ahmed el-Hayâtî gibi âlimlerden faydalandı. Şeyh Hâlid el-Bağdâdî'nin müridi

oldu. Gittiği Halep, Dimaşk, Mekke ve Medine'deki âlimlerden de istifade etti. Daha sonra Basra'da Câmîu'l-Kevvâz'da, Muğamiyye, Mahmûdiyye, Halîfiyye ve Rahmâniyye medreselerinde müderrislik yaptı. Ahmed b. Nûr el-Ensârî, Emîn el-Hulvânî, Abdüllatif b. Sellûm, Abdürrezzâk b. Sellûm, Abdülvâhid Âlû Bâş A'yân el-Abbâsî, Osman b. Mezîd el-Mezîd onun öğrencilerinden bazılarıdır. 1232'de (1817) Bağdat valisi olan Kölemen Dâvud Paşa'nın daveti üzerine Bağdat'a yerleşti. 19 Şevval 1242 (16 Mayıs 1827) tarihinde burada vefat etti ve Ma'rûf-i Kerhî'nin türbesi civarına defnedildi. Bazı kaynaklarda vefat tarihi 1240 (1824), 1246, 1247, 1248, 1250 (1834) olarak da gösterilmektedir. İbn Sened'in kendisi gibi âlim olan Abdullah ve Abdülvehhâb adlı iki oğlu 1247'de (1831) Zübeyr'de vebadan ölmüştür.

Kaynaklarda İbn Sened'in özellikle dil ve edebiyat, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında uzman, aynı zamanda iyi bir şair olduğu belirtilir. Mensur eserlerini "makâme"

İbn Sened el-Basrî'nin *Eşfe'l-mevârid min selsâli aḫvâli'l-İmâm Hâlid* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2516/1)

